

E. De Bens

PROPAGANDA ROND DE VERPLICHTE TEWERKSTELLING

De Duitsers hebben rond de arbeidsdienst steeds een intensieve propaganda gevoerd. Toen de arbeidsdienst zich nog in het stadium van de vrijwillige tewerkstelling bevond, was het de opdracht van de propaganda zo veel mogelijk arbeiders aan te zetten voor Duitse firma's in België te werken of als gastarbeiders naar Duitsland te trekken. Vanaf het ogenblik dat de verplichte tewerkstelling werd ingevoerd, moest de propaganda trachten de publieke opinie gunstig te stemmen tegenover deze zeer onpopulaire maatregel.

Het dirigeren van de propaganda voor de arbeidsdienst werd in de eerste plaats waargenomen door de *Propaganda Abteilung*. De *Propaganda Abteilung* hing in België officieel af van de *Militärverwaltung (Wehrmacht)* maar onderging tegelijkertijd een sterke inmenging vanwege het *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* (Goebbels). De PA moest bijgevolg de propagandavoorwaarden voor tewerkstelling zowel vanwege de *Militärverwaltung* als vanwege het RMVP verspreiden.

De PA stond in voor de organisatie van het informatiewezen (geschreven pers en radio) en was tevens verantwoordelijk voor het voeren van een 'actieve propaganda' (brochures, pamfletten, affiches, tentoonstellingen, filmvoorstellingen).

De berichtgeving in pers en radio werd door de PA volledig gecontroleerd. Tot begin oktober 1940 werden alle berichten voorafgaandelijk door de PA gecensureerd. Toen op 10 oktober 1940 de preventieve censuur werd opgeheven¹, moest de pers rekening houden

¹ *Tätigkeitsbericht* nr. 6, 8 juli 1940, GRMA, T501, R102.

met de PA-persdirectieven, die dagelijks via Belgapress² op de redakties toestroomden.

Een strenge censuur a posteriori (sankties gaande van geldboete tot schorsing) bedreigden nu journalisten en kranten. Toen de publieke opinie zich meer en meer tegen Duitsland keerde en er in de pers tal van berichten verschenen, die niet in de smaak vielen van de PA, werd de preventieve censuur opnieuw ingesteld.

Voor wat haar directieven betreft inzake de tewerkstelling, is de PA steeds zeer streng opgetreden. Aanvankelijk in de fase van de vrijwillige tewerkstelling, werd de PA immers in grote mate verantwoordelijk gesteld voor een succesrijke recrutering. De PA verplichtte o.m. regelmatig de krantenannoncen voor de tewerkstelling op te nemen.

Directieven en zelfs volledig afgewerkte artikels werden via Belgapress aan de kranten bezorgd. De PA duidde vaak de plaats aan waar een bepaald bericht of artikel moest verschijnen; in sommige gevallen werd zelfs het lettertype van de titel opgelegd.

Op 21 maart 1943 ontvingen de kranten bijvoorbeeld volgende Belgapress-nota :

„Prière, à la demande des autorités allemandes, de publier chaque jour, en première page, un des slogans suivants :

„— Le travail conduit à la vie, l'attentisme mène à la mort.

„— Le travail en Allemagne n'est pas une rançon de guerre, c'est un moyen d'échange salubre, pratiqué entre peuples révolutionnaires.

„— Il faut choisir : ou travailler, ou périr.

„— L'outil vaincra l'or.

„— Si, jusqu'ici, nos outils avaient fait plus de bruit, les bombes anglo-américaines en feraient moins aujourd'hui.

„— Travailler pour l'Europe est un honneur.

„— L'attentisme entraîne au malheur.

„— Cette guerre est révolutionnaire.

„— Il faut travailler pour un monde plus prospère.

² Het voor-oorlogse agentschap werd in beslag genomen door de PA en kreeg nu als officiële benaming Belgapress. In feite werd het nieuwsagentschap een filiale van DNB. DNB stelde onmiddellijk geld, materiaal en personeel ter beschikking van Belgapress. De dagbladen en de nieuwsdiensten van de radio waren verplicht een abonnement op Belgapress te nemen. Dank zij Belgapress, beschikte de PA over een uitstekend middel om de pers aan banden te leggen. PA-censoren waakten over de inhoud van de uitgezonden berichten en Belgapress verspreidde de PA-directieven op efficiënte wijze.

„— La jeunesse ne gémit pas sur son avenir.

„Elle travaille pour le présent.

„— Le travail en Allemagne est une assurance sur la vie et pour „l'avenir. Même loin de ton foyer, il faut travailler pour vaincre la „conjuratation contre la liberté et contre la civilisation”.

Herhaaldelijk werden in de pers en radio de gunstige werkvoorwaarden in Duitsland gepropageerd. In tal van kranten verschenen interviews van entoesiaste vrijwilligers, die hun vakantie in het moederland kwamen doorbrengen.

Regelmatig werden er in de pers op PA-bevel brieven gepubliceerd van arbeiders die in Duitsland tewerkgesteld waren. Volgens de PA beïnvloedden deze brieven op zeer gunstige wijze de publieke opinie⁴.

Kranten, die de voorschriften van de PA inzake tewerkstelling niet navolgden, werden aan de hand van geldboetes, vermaningen of schorsingen gestraft.

Toen bvb. *De Gentenaar* in 1941 weigerde propaganda te voeren voor de tewerkstelling werd de krant van 19 - 26 april verboden⁵. *L'Echo de la Bourse* negeerde halstarrig de PA-voorschriften voor de arbeidsdienst en werd dan ook in december '43 definitief geschorst⁶.

De pers van de collaborerende groeperingen V.N.V., DeVlag en Rex brachten de uitbundigste en talrijkste bijdragen over de tewerkstelling.

Het DeVlag-dagblad '*Het Vlaamsche Land*' publiceerde zelfs vanaf 1 mei 1942 een extra-editie voor Vlaamse arbeiders in Duitsland. Van het Rex-dagblad *L'Avenir* werden dagelijks 20.000 exemplaren naar Duitsland verstuurd.

Voor de Belgische arbeiders in Duitsland werden, meestal met Duitse overheidssteun, speciale bladen opgericht o.m. : *De Arbeidsman*, Maandblad van de vrijwillige-arbeidsdienst voor Vlaanderen (oktober 1941, nr. 141 - (augustus 1944), *De Arbeidskameraad*, Weekblad voor de Vlaamse arbeiders bij de organisatie Todt (15 april 1941, nr. 1, jg. I - mei 1944). *Stemmen uit Duitschland* (1 februari 1943 - maart 1944), *De Vlaamsche Post*, Weekblad voor Vlaamsche Ar-

³ Spijtig genoeg werden haast geen andere directieven teruggevonden, aangezien de PA de documentatie van Belgapress liet verbranden.

⁴ PA-Rapport 16-31 december 1940, GRMA, T77, R982.

⁵ Wegens de weinig meegaande houding o.m. tegenover de tewerkstelling zullen *De Gentenaar* en het dagblad *De Landwacht* op respectievelijk 31 december 1943 en 14 mei 1944 definitief geschorst worden.

PA-Rapport 15-30 juni 1941, GRMA, T77, R982.

⁶ PA-Rapport 1-15 januari 1941, GRMA, T77 R982.

beiders in Duitsland (juni 1944 - augustus 1944), *Le Courrier des Volontaires*, Bulletin mensuel du service des volontaires du travail pour la Wallonie (juni 1941 - mei 1943), *L'Effort Wallon*, Hebdomadaire des travailleurs wallons en Allemagne (juni 1942 - augustus 1944), *Le Pionnier*, Organe mensuel du service volontaire pour la Wallonie (juni 1944 - augustus 1944).

In overleg met het Rijksarbeidsambt voerde de PA tevens een intensieve propaganda aan de hand van vlugschriften, affiches, brochures en filmvoorstellingen. Een aantal arbeiders die als vrijwilligers naar Duitsland getrokken waren, werden in de propaganda-machine ingeschakeld. Toen ze uit Duitsland met verlof naar België kwamen, werden ze overladen met proviand⁷. De familie van de vrijwillige arbeiders werd op allerhande wijzen bevoordeeld : ze kregen o.a. meer voedselzegels, hun kinderen konden genieten van een gratis vacantieverblijf in Duitsland, enz...

De propagandisten kregen echter een bijzonder ondankbare taak toegewezen, toen de verplichte tewerkstelling werd ingevoerd.

De *Verordnung* van 6 maart 1942 over de verplichte tewerkstelling moest in alle kranten vermeld worden volgens de letterlijke tekst van een Belgapress-nota :

„L'ordonnance prévoit : 1) un appel au service de travail obligatoire et 2) un changement d'emploi. Elle donne la possibilité d'obliger à une occupation régulière, les personnes qui avaient jusqu'ici su se soustraire à leur devoir vis-à-vis de la communauté, au détriment de la population travaillante. L'ordonnance s'appuie d'ailleurs sur le fait qu'un manque de main-d'œuvre se fait sentir dans certaines branches de l'économie, alors que, en même temps, de nombreux travailleurs se trouvent sans occupation appropriée.

Certaines entreprises qui seraient à même, vu le genre de leur production, d'engager des travailleurs d'une capacité de travail limitée, des travailleurs d'un certain âge ou des ouvrières n'ont pas fait usage de ces possibilités dans la mesure voulue, de sorte que de telles personnes n'eurent, malgré le manque général de main-d'œuvre, aucune occasion de gagner leur vie. En vue d'assurer un emploi à ces personnes il serait désormais procédé, dans toutes les entreprises, au retrait des ouvriers pleinement aptes à travailler, notamment des jeunes ouvriers, pour les occuper ailleurs (dans le territoire du Commandant militaire pour la Belgique et le Nord de la France, précise *le Soir*) et pour assurer ainsi une composition plus efficace du personnel d'une entreprise déterminée.”

⁷ J. BONDAS, *Forced Labor and Deportation, in Belgium under occupation*, pp. 83-100.

Belgapress had verzuimd de plaats aan te duiden waar de nota moest verschijnen met het gevolg dat in de meeste kranten op enkele uitzonderingen na (o.m. *Le Soir* frontpagina) deze tekst naar de 3de of 4de pagina verschoven werd.

Enkele dagen na de officiële Belgapress-nota verschenen er in de kranten tal van artikels waarin men de lezers trachtte gunstig te stemmen tegenover deze harde maatregel. Het gaat niet om deportatie; men wil slechts de werkloosheid tegengaan: „Tel qu'il se présente, le nouveau service du travail obligatoire ne peut donc susciter au point de vue belge, aucune objection de principe. Il présente même des avantages d'ordre social et économique qui le justifient, indépendamment de toute considération d'ordre politique ou militaire”.

In sommige kranten werd de *Verordnung* voorgesteld als een maatregel tegen luierikken en woekeraars: „...de zogenaamde onzichtbare werklozen, die niet als werklozen staan ingeschreven. Mannen, die liefst den godganschen dag in ledigheid doorbrengen, die arbeiden als het weer of het karweitje hun aanstaat, die teren op de inspanning en het salaris van hun familieleden, die loensche en onwettelijke zaakjes doen, meestal op de zwarte markt en smokkel- en woekerhandel. En deze zijn er bij zwermen, ja met tienduizenden volgens de officiële ramingen. Het ligt voor de hand dat door de opeisching van deze sociale nietsnutten en parasieten, de woekerhandel een leelijken deuk zal krijgen...”.

De PA heeft alles in het werk gesteld om de draagwijdte van *Verordnung* van 6 maart 1942 te verbloemen. De bevolking werd onvermijdelijk herinnerd aan de massale deportaties van W.O. I: „Die neue Verordnung über den Arbeitseinsatz aller Belgier war zunächst Anlass zu einer starken antideutsch gefärbten Gerüchtbildung, die vor allem mit Parallelen aus dem Weltkrieg arbeitete. Der von deutscher Seite aus systematisch durchgeführte Aufklärungsfeldzug ist dieser Gerüchtewelle jedoch ausserst wirksam begegnet”¹⁰.

Of de propaganda inderdaad zulke successen boekte zoals beweerd wordt in bovenstaand *OKW-Lagebericht*, valt ten zeerste te bewijzen.

De opiniepeilingen van de PA, *Militärverwaltung* en de *Sicherheits-*

⁸ *Le Soir*, 17 maart 1942.

⁹ *Het Algemeen Nieuws*, „Geen deportatie van arbeidskracht naar Duitsland”, 12 maart 1942.

¹⁰ *OKW-Lagebericht*, 7 april 1942 (bewaard in het *Militärforschungamt* te Freiburg).

*dienst*¹¹ tonen aan dat de publieke opinie hoe langer hoe meer ontstemd werd door de verplichte tewerkstelling.

Na de entoesiaste uitlatingen van een aantal arbeiders, deden reeds vlug minder positieve geruchten de ronde. Vrijwillige arbeiders werden, soms onverwacht en zonder voorafgaandelijk op de hoogte te zijn gebracht, naar het Oostfront gevoerd¹².

De bombardementen op Duitse steden schrikten reeds vlug eventuele vrijwilligers af: „*Die anhaltende Bombardierungen deutscher Städte haben die Werbung für den Einsatz belgischer Arbeiter nach Deutschland erschwert*”¹³.

De ergste tegenslag die de propaganda rond de tewerkstelling kreeg te verwerken, was echter het herderlijk schrijven van 21 maart 1943 waarin kardinaal Van Roey zich met klem verzette tegen de verplichte tewerkstelling¹⁴.

De eerstvolgende dagen zwegen de kranten unaniem en bijgevolg zeer waarschijnlijk op PA-bevel, als vermoord over de verplichte tewerkstelling. Rond 27 maart herverschenen plotseling in een hele reeks dagbladen een aantal artikels over de tewerkstelling, waarvan de inhoud en zelfs bepaalde zinswendingen volledig gelijkkluidend waren! Geen twijfel dat de PA de tekst gedicteerd had.

De Duitsers waren er zich wel van bewust dat uiteindelijk de propagandacampagnes niet het minste effect meer hadden op de publieke opinie, die zich steeds meer tegen de Duitse bezetter kantte¹⁵.

De brief die de koning aan het Rode Kruis overhandigd had en waarin hij de verplichte arbeidsdienst afkeurde, vond veel weerklank. De tekst ervan werd op grote schaal aan de hand van vlugschriften verspreid en enkele clandestiene bladen publiceerden de brief (o.m. La

¹¹ Zie de *Stimmungsberichte* van de PA in hun twee-wekelijkse rapporten alsook deze van de *Tätigkeitsberichte van de Militärverwaltung*, microfilm - GRMA. De *Sicherheitsdienst* controleerde eveneens de publieke opinie. Zie *Meldungen aus Belgien*, Sipo IMP.

¹² „Für Arbeitsleisten nur in ihrer Heimat geworbene Flamen, zu Beginn des Ostfeldzug vertragswidrig, oft ohne jede Aufklärung nach dem Osten verbracht, nachdem sie zum Teil unter wenig glücklichen Umständen noch in deutsche Uniformen gesteckt worden waren”. Brief Reeder aan Berger, 26 september 1941, GRMA, T501, R96.

¹³ OKW - Lagebericht, 22 september 1941.

¹⁴ Voor de tekst van dit herderlijke schrijven dat in alle kerken werd voorgelezen zie P. DE LANDSHEERE & A. OOMS, *La Belgique sous les nazis*, III, p. 84 e.v.

¹⁵ Zie *Stimmungsbericht* van het *Tätigkeitsbericht* Nr. 22, september - december 1942.

Libre Belgique)¹⁶.

In mei 1943 signaleerde het *Stimmungsbericht* van de Sipo „eine zunehmende Versteifung des gegen das Reich gerichteten Widerstandswillens“¹⁷.

De verplichte tewerkstelling werd door de Sipo verantwoordelijk gesteld voor dit steeds toenemend verzet tegen Duitsland. De PA bleef echter koppig haar propaganda rond de tewerkstelling opdrijven, het PA-rapport van april 1944 vermeldt nog dat „Der Haupteinsatz der Gruppe AktivPropaganda falt im Monatsbericht wiederum der Arbeitseinsatzwerbung für die auch die Tagespresse, der Rundfunk und die Filmwochenschau herangezogen wurden, 565.000 Druckschriften, die teils direkt für den Arbeitseinsatz warben, teils diese Massnahme stimmungsmässig vorbereiteten, wurden zur Verteilung gebracht“¹⁸.

Tot besluit kan hier opgemerkt worden dat de PA met haar propaganda rond de tewerkstelling wellicht enig succes geboekt heeft zolang de arbeiders uit vrije wil voor de Duitse bezetters konden werken. Van het ogenblik echter dat de arbeidsdienst een verplichting was, werd de propaganda omzeggens zinloos en de PA zag zich voor een haast onmogelijke taak geplaatst.

De vloed van directieven, artikels, affiches, voordrachten, tentoonstellingen, nieuwe weekbladen en magazines, die de PA rond de verplichte tewerkstelling heeft gelanceerd, liet de bevolking na maart '42 onverschillig.

¹⁶ *Tätigkeitsbericht* Nr. 23, januari - maart 1943.

¹⁷ *Sipo Meldungen aus Belgien* 1-5-'43, IML/2 PA.

¹⁸ *P.A. Stimmungsbericht*, 8 april 1944, GRMA, T175, R80.